

ГРАД
ПИРОТ

РЕГИОНАЛНИ РАЗВОЈ И ПРЕКОГРАНИЧНА САРАДЊА У ПРОГРАМУ ДРАГОЉУБА ЈОВАНОВИЋА И ЗЕМЉОРАДНИЧКОГ ПОКРЕТА

Проф. др Небојша Ранђеловић

Резиме: Драгољуб Јовановић, рођени Пироћанац, знаменити политичар, научник, професор, хуманиста и борац за демократију, жртва комунистичког режима, оставио је дубок траг у југословенској политици и у историји научне мисли (посебно у области аграрне политике). У овом чланку направљен је осврт на програмску оријентацију његове партије и покрета коме је припадао и који је стварао. Посебан акценат је стављен на његову критику централизма држава у којима је живео и стварао (Краљевина Југославија, ФНРЈ, СФРЈ) и залагање за равномерни економски развој свих регија (посебно истицање хрватског и македонског питања са економским и политичким аспектима), као на његово залагање за уско, најпре економско, а затим и политичко повезивање са суседима (првенствено са Бугарском). Чланак указује на континуитет и принципијелност његове борбе за остваривање поменутих програмских циљева, што га је на крају коштало одузимања посланичког мандата, удаљавања са универзитета и коначно слободе.

Кључне речи: Драгољуб Јовановић, аграрна политика, централизам, регионални развој.

I.

Драгољуб Јовановић (Пирот 8. април 1895 – Београд 23. мај 1977), знаменити политичар, научник, професор, хуманиста и борац за демократију, жртва комунистичког режима, оставио је дубок траг у југословенској политици и у историји научне мисли (посебно у области аграрне политике). Његова богата биографија и као научника и као политичара и као идеолога преобимна је, а у научним круговима општепозната, па би било нецелисходно да се у једном чланку, који претендује да анализира само један сегмент његовог програма и политичког деловања, даје њена скраћена верзија. За озбиљнију биографску анализу потребно је много више од једног чланка, много више и од једне монографије. Сегмент његовог програма међутим, који се тиче регионалног развоја и прекограничне сарадње неодвојив је од целине његовог политичког, научног

и идеолошког опуса. Целисходно је зато дати кратак осврт на свеукупност Јовановићевог целовитог ангажовања у науци, политици и идеологији програма.

Како у предговору Политичких успомена Драгољуба Јовановића каже професор Петар Козић¹: „Овај први Југословен – доктор наука на Сорбони, идеолог Групе социјално-културне акције и земљорадничке левице, генерални секретар Народне сељачке странке, члан Президијума Уставотворне скупштине нове Југославије, члан Пољопривредне академије у Прагу, универзитетски професор и аутор књига *Култ рада, Аграрна политика, Нови Антеј, Учитељи енергије, Економске и друштвене последице рата у Србији, Ведрине, Људи, људи...* имао је шта да каже и значајно и интересантно. Режији га нису подносили и када је изгледало да га респектују. У Краљевини Југославији био је на страни „радне демократије”, левог крила Савеза земљорадника и аграрног социјализма, убеђени Југословен, антимонархиста и антифашиста, а у другој Југославији нашао се опет на истој страни, ударивши о чврст бедем ауторитарне власти израсле из бескомпромисног народноослободилачког рата против фашизма, друкчијег схватања социјализма и парламентарне демократије подређене политичкој авангарди у лицу Комунистичке партије. Није га као левичара трпела ниједна десница – ни његова у Савезу земљорадника, нити режимска, која је бранила монархистичку диктатуру – а задњи политички обрачун са њим, као тзв. грађанским демагогом, имала је револуционарна левица на власти, која је половином четрдесетих година чврсто бранила владавину „диктатуре пролетеријата” (Јовановић 1, 10).

Његов политички програм и програм његовог политичког покрета тицао се свих сегмената друштвеног бића држава у којима је живео. И за ову анализу биле би потребне читаве студије. Социјалиста западног образовања, поборник француске културе, земљорадник у души, није се мирио са аномалијама државних и друштвених система у којима је живео. Видео је даље од своје околине и желео више и боље народу из којег је поникао. Зато можда најсликовитије, као порука или сентенца, његов политички програм илуструје запис на полеђини једне његове фотографије: „Земљу ономе ко је ради! Тражимо мир, хлеб и слободу збора, договора и удруживања! Нико гладан, нико го, нико бос!” (Ђорговић 25).

Правећи осврт на лик и дело Драгољуба Јовановића, публициста М. Ђорговић, кроз сажетак анализе Јовановићевих Политичких успомена каже: „Његове идеје о модернизацији Србије, о слободи, о владавини права и друштвеној правди и данас су актуелне. Никада нам више није био потребан Закон о слободи од страха, баш у овим временима сурових медијских, затворских и физичких одмазди и ликвидација. У друштву које је државу оковало страначким, племенским, завичајним, родовским и

¹ Чини се да није случајно да је приређивач Политичких успомена занменитог Пироћанца Д. Јовановића, за писца предговора узео једног знаменитог професора, такође Пироћанца. Петар Козић (Пирот 1928 – Београд 2012) био је професор гимназије и учитељске школе у Пироту, Правног факултета у Нишу и Факултета организационих наука у Београду. Порд опште, теоријске социологије и филозофије, држао је наставу и из социологије рада, социологије образовања, индустријску социологију, методологију научно-истраживачког рада и теорију организације.

Регионални развој и прекогранична сарадња у програму Драгољуба Јовановића и земљорадничког покрета

породичним везама и све то крстило „народом и православљем”, непоколебљиво је водио унапред изгубљену битку за права личности и безбедност имовине, за своју аутономну позицију насупрот утапања у колективитете.” (Ђорговић 35)

У прилог ктакој слици општег политичког програма Драљуба Јовановића иде и својеврсна „дијагноза” Срба и Србије: „ Србија је тужна, дужна и ружна, ојађена и осакаћена. Србија је један велики партијски логор са развијеним партијским шаторима који једни другима подваљују. Нема довољно истрајности, континуитета и моралних метода да политика постане посао, вештина, да престане бити страст и постане ствар разума. Слободе се остварују изражавањем личних способности, стављањем у покрет националне енергије, поштовањем туђих права, испуњавањем својих дужности.” (Ђорговић 35)

II.

У свом политичком програму Драгољуб Јовановић је посебну пажњу обраћао на равномеран регионални економски развој држава у којима је живео.

Краљевина Срба, Хрвата и Слованаца, односно Краљевина Југославија (од 1929), се од самог свог настанка суочила са тим проблемом. Он је постао и клица раздора и разлог њеног распада. Већ код рада Уставног одбора дошло је до сучељавања федералистичких и унитаристичких идеја. Анте Трумбић је предлагао да се задрже дотадашње покрајине на које ће централна власт пренети део својих овлашћења и тако остварити широку самоуправу. Јосип Смодлака је, уместо дотадашњих државно-правних целина, предлагао поделу на 12 покрајина (према економским и географско-прометним критеријумима) које имају аутономију, а делом су подвргнуте централној државној власти. Нацрт устава сачинио је и Стојан Протић. Он је након разлаза са Светозаром Прибићевићем, настојао да делимично задовољи хрватске захтеве, који су листом тражили децентрализацију и покрајинску аутономију. По овом нацрту Краљевина би била подељена на 9 покрајина (Србија, Стара Србија са Македонијом, Хрватска и Славонија са Ријеком, Истром и Међимурјем, Босна, Црна Гора са Херцеговином, Боком и Приморјем, Далмација, Срем са Бачком, Банат, Словенија са Прекомурјем). Подела на области урађена је по белгијском моделу, а покрајинска самоуправа подређеног законодавства, по енглеском. (Bartulović 125) Федералистичке идеје нашле су место и у нацрту устава Југословенског клуба и Народног клуба. Југословенски клуб, који су чинили посланици Словенске лјудске странке, Хрватске пучке странке и Буњевачко-шочачке странке, подржавао је централизам уз широку децентрализацију на верском критеријуму. Њиховим нацртом устава предвиђено је постојање 6 покрајина, и то: 3 с католичком већином (Хрватска и Славонија с Међимурјем, Далмација с Босном и Херцеговином и Словенија) и 3 с православном (Србија с Македонијом, Црна Гора и Војводина - Банат, Бачка и Барања). Нацрт Народног клуба (Хрватске заједнице, „заједничара“) израдили су др Матко Лагиња и проф. Владислав Полић. С обзиром на национално питање нацрт је био федералистички, али је опортунистички прихватио монархију. Држава по овом нацрту има 6 покрајина: Србија с Македонијом, Црна Гора, Војводина (Банат, Бачка и Барања), Босна и Херцеговина, Хрватска, Славонија и Далмација и Словенија. Државни

Проф. др Небојша Ранђеловић

послови су подељени између државе и покрајина, као и органи власти. (Bartulović 126) Иако су сви уставни програми федералиста имали и економску и социјалну компоненту, очигледно је да је основ њихових идеја представљао етничко-верски разлог.

Негирање монархије и конфедерални приступ по моделу државног уговора сачинио је Стјепан Радић, вођа Хрватске републиканске странке. Његова странка није учествовала у раду Уставног одбора, а овај нацрт проф М. Павловић је окарактерисао као „уставну провокацију”. (Павловић 664)

Не треба наглашавати да су Пашићеви Радикали (иако је Протић дао модел са елементима федерализма) били за унитарну парламентарну монархију. Њихов прагматични унитаризам није био без компоненте регионалног развоја, али је и код њих превходни мотив био државно-национални.

Социјалдемократи су у националном питању заступали унитаризам уз незнатну децентрализацију, а у погледу облика владавине парламентарну републику. Њихов нацрт је штитио приватно власништво, али и ограничавао капиталистичко привређивање интервенцијом државе која има државни привредни сектор. Штитио се мали земљишни посед док је велепоседе могла имати само држава. Тражена је заштита радника и социјализација великих предузећа када социјалисти победе у парламентарној борби. (Bartulović 125)

Земљораднички клуб је предложио да се држава устроји као сељачка, децентрализована, парламентарна монархија. Власт владара, по овом нацрту, ограничава скупштина и њој одговорна влада. Скупштина има елементе корпоративизма; чине је представници струковних, посебно задружних организација. (Bartulović 125)

На крају је правагнуо унитаристички модел, оличен у Видовданском уставу. Устав је додуше предвиђао локалну самоуправу у Областима, и прокламовао њихово територијално уређење по економском принципу, али је држава у бити остала унитарна, односно централизована са једнодомним парламентом.

Стасавајући у таквој држави као научник и политичар Драгољуб Јовановић је уочавао и бескомпромисно критиковао аномалије система. Његово програмско залагање за равномерни регионални развој било је суштинско, а у основи је имало тежњу за кономском једнакошћу и економским просперитетом. У самом зачетку, уз наведене проблеме рзнородних и економски неуравнотежених регија, заједничка држава се суочила са фундаметалним економским проблемима, што је сам Драгољуб Јовановић сматрао за нуклеус каснијих проблема у држави. Недостатак хране био је највећи проблем. Држава је спроводила рационализовано снабдевање, али су такве мере пратиле и многе тешкоће: промет је био поремећен, чиновници неспособни и корумпирани итд. Влада је у марту 1919. године донела одлуку о слободном превозу робе између покрајина и слободи трговине, али то је довело и до повећања цена и богаћења појединаца. Велики проблем је било и питање валуте. На подручју Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у употреби је било пет валута: српски динар, немачка марка, бугарски лев, црногорски перпер и највише аустријска круна.

Регионални развој и прекогранична сарадња у програму Драгољуба Јовановића и земљорадничког покрета

Урушавање Аустро-Угарске довело је до инфлације круне. Држава је настојала да спречи улазак безвредног новца („папира“) па је у јануару 1919. године на новац у оптицају стављан жиг („жигосање новца“). Жиг се лако фалсификовао па је новац и даље стизао из Аустрије и Мађарске. Од септембра 1919. године на новчанице је стављана маркица („маркирање“) при чему је у корист државе узимано чак 20% износа као мера дефлације (одузета је готово милијарда круна). Тај износ влада није повукла из оптицаја, већ га је поново ставила у промет покривајући мањак у државном буџету, чиме је опет сама иницирала инфлацију круне. Држава је у Бечу купила банкноте у вредности од 300 милиона круна под изговором замене истрошених новчаница. Старе, међутим, нису повучене што је опет повећало инфлацију круне. На тај начин је влада ослабила финансијске потенцијале пречанских крајева који су, и поред ратног пораза, били у економски далеко повољнијем положају од Србије. Крајем 1918. године однос српског динара и круне био је 1:2, а према неким подацима понекад чак 1:1. Увођење новог динара извршено је тек почетком 1920. године и тада је влада утврдила службени курс динара и круне чак 1:4. (Bartulović 169)

Анализирајући овакво стање, Драгољуб Јовановић је понајпре кривио Пашића и његову клику. За њега је Пашић био „највећи „травач свести“ кога је Србија икада имала. И он је то радио само да би завршио своје приватне послове. За Пашића је, по Јовановићу, југословенска држава била функција Србије, Србија је била ствар Радикалне странке, а Радикална странка је била средство у рукама Николе Пашића“. (Ђорговић 32) Критику нису избегле ни друге грађанске политичке опције које су пактирале са радикалима, подржавале потоњу диктатуру, али ни њему идеолошки блиске опције, које су партиципирањем на изборним листама или у владама тупили оштрицу борбе против режима и за идеје сељачке демократије. Драгољуб Јовановић је недвосмислено поручивао: „Наш земљораднички покрет има да се бори за федеративну, сељачку, демократску, задружну Југославију, која би у спољној политици водила независну националну политику, тражећи наслон на Русију и на радничке странке у Европи и Америци.“ (Јовановић, 1990) Програмску оријентацију за равномерни регионални развој илустровао је на примеру Санџака. У свом чланку за лист „Санџак“ са насловом „Жељезнице у Санџаку“ 1932. године он пише: „Ако се у Санџаку не изграде путеви, жељезница, ако се школе не изграде, овај ће се народ раселити...“ Он у чланку говори о плановима аустроугарске да жељезницом споји Сарајево са Скопљем преко Санџака и Косова и износи тврдње да је постојао и пројекат који је урадила аустроугарска администарација, али да краљевска власт у Београду није показала интересовање за тако нешто, под изговором високе цене жељезнице. Још тада је разматрана траса Бања Лука – Јајце – Сарајево – Увац – Прибој – Пријеполје – Сјеница – Нови Пазар – Митровица – Скопље. На крају чланка Драгољуб Јовановић додаје: „Сиромашни Санџак, богат здравим и свесним грађанима, био би у бољем положају него данас. Ако се у Санџаку не изграде путеви, жељезница, ако се школе не изграде, овај ће се народ раселити.“²

² „Санџак“ бр 18, 1932.

Проф. др Небојша Ранђеловић

Критикујући однос режима и владајућих политичких опција, и њихов приступ „најпре државно јединство и стабилна држава”, односно „најпре нација, па економија” Драгољуб Јовановић је програмски стајао чврсто на линији земљорадничке демократије. За њега су демократија и економски просперитет биле неодвојиве категорије. Питање регионалног развоја није било само питање административне поделе. Питање сељачког задругарства било је неодвојиво од питања општег оживљеног просперитета.

У том контексту је био и његов однос према прекограничној сарадњи. За Драгољуба Јовановића прекогранична сарадња је превасходно представљала економско, а не спољнополитичко питање. Његово залагање за политику окретања леђа наслеђу Великог рата и блиску економску сарадњу са суседима често је наилазило на неразумеваше политичких противника. Посебно блиске односе имао је са бугарским Земљорадничким покретом. (Јовановић, 1997, 8, 251) Када је већ ратни пламен захватио европу његова Народна сељачка странка се интензивно залагала за успостављање и тесну сарадњу са Совјетским савезом. (Јовановић, 1997, 6, 48)

III.

Блиски контакти са Народно-ослободилачким покретом, стална присмотра и потом подршка Народном фронту обележили су Јовановићево бивствовање током Другог светског рата. Одмах након ослобођења, као истакнути члан Народног фронта, постао је посланик и члан Президијума Народне скупштине. То је било време сарадње Комунистичке партије са „некомпромитованим” припадницима грађанских партија. Драгољуб Јовановић је и током тог периода свог ангажовања остао чврсто на позицијама земљорадничке демократије. То ће га коштати удаљавања са политичких функција, а потом слободе и дугогодишњег страдања.

Сегмент његовог залагања за равномерни економски развој и прекограничну сарадњу може се можда најбоље сагледати приликом његовог иступања на Уставотворној скупштини 1945-46. и кроз критику нацрта Устава. Драгољуб Јовановић поздравља решавање националног питање кроз федерализам, али поставља и политичко питање, које је услов свих других питања, првенствено економског: „Нова Југославија је нашла решење за национално питање. Не укидајући ни народе ни њихове прве људе, и не бранећи им да дођу до изражаја, нова Југославија је нашла формулу да реши ону тешкоћу од које је боловалаи најзад умрла стара Југославија. То је национална и културна равноправност свих народа, изражена у Уставу, у федерацији. Ми имамо данас шест народних република. Оне ће добити свој дефинитивни статус у овом Уставу, али оне већ постоје. Снажни али еластични организам савезне државе састављен од република које имају извесну сувереност, али пристају на извесна ограничења у корист заједнице и у корист јединства - тај организам успева да измири равноправност народа и јединство државе. Међутим, нова Југославија може, ако не учини све што треба, да болује од нерешеног друштвено-политичког питања. Ако се не призна право на егзистенцију свим друштвеним снагама, свим политичким снагама које желе да постоје, ако се те снаге вештачки гуше, цепају, ако се руше њихови врхови или онемогућава њихова организација - може се догодити да, због те политичке опресије, нова Југославија

Регионални развој и прекогранична сарадња у програму Драгољуба Јовановића и земљорадничког покрета

страда, као што је стара Југославија страдала због националне опресије.” (Јовановић, 1997, 8, 232)

У својој критици Нацрта устава, затим, указује на неравномерну развијеност појединих делова Југославије и истиче да то питање не сме да буде занемарено. Та неравномерност има своје економске, социјалне и општедруштвене атрибуте, о чему нове власти морају да воде рачуна. Такође указује на чињеницу да је Југославија још увек аграрна земља, а да, по свему судећи, нове власти олако прелазе преко тога: „Нарочито се бојим да ми не умемо да приђемо сељаштву, које има своју особену динамику, тачније свој посебни темпо у усвајању прогреса. Оно има и свој речник. Има своје навике, своје традиције, своју више формалну него стварну повезаност са прошлошћу, са традицијама. Оно има своје манире. Да ли ми, људи новог поретка, не шокирамо, не вређамо, не преламамо мало сувише брзо, да употребим француски израз, да ли не брискирамо те навике, тај темпо, те склоности, ако хоћете, те слабости, да још појачам, те негативности сељака које су њему урођене, али које имају своју снагу?” (Јовановић, 2008, 8, 234)

После свог иступа и критике Устава, доследан својој идеји Драгољуб Јовановић је наставио са принципијелним супротстављањем режиму. У Народној скупштини је гласао против Закона о јавном тужилаштву, против Закона о сељачким задругама (што је било директно у складу са програмом његове партије). Није одустао ни од залагања за међурегионалну и прекограничну сарадњу. Иако је осећао да се обруч око њега стеже и да се ближи час обрачуна режима са њим и његовом странком, одазвао се позиву Михаила Геновског, тада бугарског министра пољопривреде, на Конгрес бугарских земљорадника. (Јовановић, 2008, 8, 253)

Након повратка из Бугарске уследио је прогон Драгољуба Јовановића, монтирани процес и деветогодишња робија.

IV.

У једином интервјуу који је Драгољуб Јовановић дао у социјалистичкој Југославији 1973. године загребачком новинару Драгану Калајџићу, рекао је између осталог: „Поновиобих свој животни пут. Имао сам много среће у животу, највише су ми помогли они који су ме гонили, без њих не бих толико ни урадио ни написао. Ојадрили су ме они којима сам нешто доброга учинио и којима сам веровао. (Ђорговић 25)

Несумњиво је, на то указују читав животни пут и политички и научни ошус Драгољуба Јовановића, да би он и у поновљеном животу чврсто остао на позицијама које бранио, веран уверењима за која се залагао. Може се поставити питање да ли би држава и друштво у којима је Драгољуб Јовановић деловао били бољи и другачији да је успео да се избори за своје идеје. Данашњица показује да су његове идеје у савременом друштву тренд. Да је равномеран регионални развој правило, без кога нема савременог развијеног друштва. Да је сарадња региона *conditio sine qua non* савреног тока европских и интерграција на глобалном нивоу. Да је савремена

Проф. др Небојша Ранђеловић

земљорадња основа привређивања и опстанка модерних економија. Да крута планска привреда са комунистичким својинским моделом не може да буде ефикасна.

Својом критиком унитаристичког уређења Краљевина Југославије, небриге за земљорадника – основног произвођача у тој држави, корупције и политиканства био је претеча онога што ће касније настати као „Народни фронт”. Аномалије послератног „Народног фронта” и пузећег ржавног удара Комунистичке партије критиковао је здушно и принципијелно, знајући да таква критика води ка линчу и личном страдању.

Његова критика друштва у монархији и друштва у социјалистичкој Југославији није демантована. Напротив, време је ову критику потврдило.

ЛИТЕРАТУРА

- Bartulović, Ž, Ranđelović, N. (2012). Osnovi ustavne istorije jugoslovenskih naroda, Niš: Pravni fakultet
- Ђорговић, М. (2016). Трагедија једног народа, Београд: Службени гласник.
- Јовановић, Д. (1990). Слобода од страха, Београд: Нолит
- Јовановић, Д. (1997). Политичке успомене 1, Београд: Култура, Архив Југославије.
- Јовановић, Д. (1997). Политичке успомене 6, Београд: Култура, Архив Југославије.
- Јовановић, Д. (2008). Политичке успомене 8, Београд: Култура, Архив Србије и рне Горе, Правни факултет Универзитета у Београду.
- Павловић, М. (2005). Српска правна историја, Крагујевац: Надежда Павловић.
- „Санџак” бр 18, 1932.

REGIONAL DEVELOPMENT AND CROSS-BORDER COLLABORATION IN THE PROGRAM OF DRAGOLJUB JOVANOVIĆ AND THE AGRICULTURAL MOVEMENT

Abstract: *Dragoljub Jovanović, a born Pirot man, famous politician, scientist, professor, humanist, and a fighter for democracy, a victim of the communist regime, left a deep mark in Yugoslavian politics and in the history of the scientific thought (especially in the area of the agrarian policy). In this article, the program orientation of his party and the movement he belonged to and has been creating is reviewed. A special accent is placed on his criticism of the centralism of the states he lived and worked in (the Kingdom of Yugoslavia, FPRY, SFRY) and his advocating for an even economic development of all regions (especially pointing out the Croatian and Macedonian issue with economic and political aspects), as well as his advocacy for a tight, firstly economic, and then political connection with neighbors (primarily Bulgaria). The article points out the continuity and principles of his battle for reaching*

Регионални развој и прекогранична сарадња у програму Драгољуба Јовановића и земљорадничког покрета

the aforementioned program goals, which eventually cost him his seat in parliament, position at the university, and finally, freedom.

Keywords: *Dragoljub Jovanović, agrarian policy, centralism, regional development.*